

SİYONİZM VE ANTİ-SİYONİZM: HAHAMLARIN PERSPEKTİFİNDEN İSRAİL-FİLİSTİN SORUNU*

Serkan SAYAR**

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 29 Mayıs 2025, **Kabul Tarihi:** 15 Temmuz 2025, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2025, **Atf:** Sayar, Serkan. "Siyonizm ve Anti-Siyonizm: Hahamların Perspektifinden İsrail-Filistin Sorunu". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 25/2 (Eylül 2025): 945-971.

DOI: 10.33415/daad.1708597

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 29 May 2025, **Accepted:** 15 July 2025, **Published:** 30 September 2025, **Cite as:** Sayar, Serkan. "Zionism and Anti-Zionism: The Israel-Palestine Question from the Rabbis' Perspective". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 25/2 (September 2025): 945-971.

DOI: 10.33415/daad.1708597

Öz

XIX. yüzyılın sonlarında antisemitizm ve asimilasyon sorunlarına yanıt olarak gelişen Siyonizm, tarihsel ve dinî referanslar doğrultusunda Filistin'de ulusal bir yurt kurma hedefi geliştirmiştir. İlk Siyonist kongrede kabul edilen bu hedef, Balfour Deklarasyonu ile İngiliz hükümetinin desteğini almış ve 1948'de hayata geçirilmiştir. Ancak Siyonizm'in seküler milliyetçi düşünce üzerine inşa edilmesi, hahamlar arasında görüş ayrılığına neden olmuştur. Siyonizm'i mesihî sürecin bir aşaması olarak değerlendiren hahamlar, İsrail'i ve genişlemeci politikalarını meşrulaştırıcı bir tutum takınırken; karşıt görüşe sahip hahamlar, teolojik ve top-

* Bu çalışma Dinler Tarihi Lisansüstü Sempozyumu II'de sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "7 Ekim İsrail-Hamas Çatışması Bağlamında Hahamların Siyonizm'e Bakışı Üzerine Bir Değerlendirme" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir. / This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "An Evaluation of the Rabbis' Perspective on Zionism in the Context of the October 7 Israel-Hamas Conflict", orally delivered at the History of Religions Graduate Symposium II.

** Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Kırıkkale, Türkiye, serkansayar@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2716-1966/> Ph.D., National Ministry of Education, Kırıkkale, Türkiye, serkansayar@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2716-1966/>

lumsal gerekçeler ile Siyonist ideallere ve şiddete karşı çıkmışlardır. Bu nedenle, İsrail-Filistin çatışmasında din adamlarının belirleyici role sahip olduğu tezinden hareketle kaleme aldığımız bu çalışmada, geleneksel görüşe sahip hahamların eleştirileri karşıt görüşe sahip hahamların teolojik argümanları ile karşılaştırılarak, İsrail-Filistin meselesinin temelinde yer alan teo-politik unsurların ele alınması amaçlanmıştır. Modern dönem ile sınırlandırılan çalışma, tarihî fenomenolojik yöntem ile ele alınmış ve politik söylemlerin din dili ile meşrulaştırılması 7 Ekim saldırıları üzerinden açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Yahudilik, İsrail-Hamas Çatışması, 7 Ekim Olayları, Haham Görüşleri.

Zionism and Anti-Zionism: The Israel-Palestine Question from the Rabbis' Perspective

Extended Abstract

The Palestinian issue is one of the most important problems that has occupied the world agenda from the past to the present. The Zionist movement, which developed as a reaction to the rising antisemitism and the threat of assimilation in nineteenth-century Europe, played an essential role in the emergence of this problem. Rejecting the apocalyptic expectation of salvation, which occupies a central place in traditional Jewish theology, Zionism aimed to solve the Jewish question with a human-centered nation-building project and developed the goal of establishing a national homeland in Palestine. This goal, supported by historical and religious references, was pursued through a perspective that disregarded the presence of the Arab population living in Palestine. In the first phase, Zionist Jews settled in the Palestinian territories in small groups and tried to consolidate their presence in the region by purchasing land and establishing agricultural settlements. However, over time, the increase in the Zionist population began to be perceived as an existential threat by the local population. In particular, the Balfour Declaration of 1917, which supported the establishment of a national homeland in Palestine, paved the way for the political and demographic transformations that underpinned the Israeli-Palestinian conflict. As a matter of fact, the British occupation of Palestine, which was part of the Ottoman Empire, on December 11, 1917, not only led to a change in the existing political dominance over the region, but also paved the way for the implementation of Zionist policies based on war and violence. The Zionist Jews, who gained power in the region with the British domination of Palestine, established an independent state in 1948. Founded under the leadership of David Ben-Gurion, Israel was built on secular Zionist thought that embraced modern values and was positioned as an outpost representing Western values in the Middle East. However, since the establishment of the State of Israel, Jewish clerics have played an essential role in both the legitimization of state violence and the articulation of anti-violence discourses. Most recently, in response to the October 7 attacks, 43 rabbis, who were at the forefront of the justification of the attacks carried out by Israel, shared a statement justifying the bombing of the Shifa Hospital, while a significant number of rabbis with opposing views made statements condemning the military operations carried out on the directives of the Israeli government. For this reason, the perspectives of Jewish clergy—both in the founding of the State of Israel and in the formulation of state policies, as well as in anti-Israeli discourse and criticism—are of critical importance for understanding the internal plurality within the Jewish community and for identifying the ideological and theological foundations

underlying the Israeli-Palestinian conflict. In this context, the study was discussed in the context of rabbinic views. It was limited to the modern period, which forms the basis for understanding the relationship between Jewish tradition and violence. The study, which deals with the Palestinian issue through historical and contemporary issues, aimed to address the theo-political elements underlying the Palestinian issue by comparing the criticisms of the rabbis with the traditional view, with the theological arguments of the rabbis with the opposing view.

Many academic studies have been conducted on the Israeli-Palestinian issue. These studies have examined the history of Palestine and Zionism and analyzed the conflicts between Zionist Jews and Muslim Arabs in the Palestinian territories. In these works, Zionist ideology has been expressed with various arguments as the fundamental cause of the conflicts occurring in Palestine. In this context, the main difference of our study from previous studies is that it directly addresses the Israeli-Palestinian conflict within the framework of rabbinic views and explains the legitimization of political discourses through the language of religion, through the October 7 attacks. While discussing the issue, the fundamental difference between traditional Jewish belief and Zionist ideology was emphasized. Then, the Zionist and anti-Zionist viewpoints were summarized by including rabbinic opinions. Thus, the theological approaches underlying the ongoing conflicts between the Arabs and Jews in Palestine have been analyzed.

The study's main findings are as follows: The Israeli-Palestinian conflict is a complex issue that is not only political and military, but also religious and theological. The clergy on the nationalist right wing significantly influences the growth of this conflict. In particular, the strengthening of the restorative messianic understanding has been the source of an exclusionary attitude towards the Arabs living in the Palestinian territories. On the other hand, the difference of opinion within the Jewish tradition on the legitimacy of Zionism has caused deep debates since the emergence of the Zionist movement. Until 1948, debates focusing on the legitimacy of Zionist ideals, though diminished by the gains achieved in the 1967 Arab-Israeli War, remained the central focus of discourse. In this context, certain prominent rabbis bridged secular Zionist ideology and Jewish tradition, thereby contributing both to the realization of Zionist ideals and to the legitimization of violence emerging from Zionist ideology. As a result, when the rabbinic opinions of the rabbis who stood for and against Israel in the October 7 attacks are evaluated together, it is seen that Zionist ideology and Zionist Jews, not Jews and Judaism, are the leading cause of the violence in the Palestinian territories.

Keywords: History of Religions, Judaism, Israel-Hamas Conflict, October 7 Events, Rabbinic Views.

Giriş

İsrail-Filistin sorunu, modern dönemde ortaya çıkan en büyük anlaşmazlıklardan biri olarak kabul edilir. XIX. yüzyılın sonlarında Siyonist ideolojinin güçlenmesi ile başlayan bu sorun, barışa yönelik girişimleri engelleyen genişlemeci politikalar ve güç kullanımına

dayalı militarist uygulamalar ile büyüyerek Filistin halkının kendi toprakları üzerinde mevcut varlığını tehdit eden teolojik ve politik bir çatışmaya dönüşmüştür.

Bu çatışmanın derinleşmesinde, Rabbânî Yahudilik döneminde hâkim olan siyasi edilgenlik ile modern dönemde belirleyici hâle gelen askerî pragmatizm arasında oluşan paradigmatik kırılma, merkezî bir rol oynamıştır. Zira, milattan sonra I. ve II. yüzyıllarda Roma'ya karşı gerçekleştirilen isyanların başarısızlıkla sonuçlanması, özellikle Mâbedin yıkılması, siyasi iktidarın ortadan kalkması ve sürgün, Rabbânî Yahudiliğin güç kullanımı ile ilgili tutumunun şekillenmesinde belirleyici olmuş; isyanların neden olduğu yıkıma şahit olan hahamlar, benzer acıların yaşanmasını engellemek için sorumluluğun odağından bireysel aktivizmi çıkararak Yahudi halkının kolektif girişimlerde bulunmasını büyük oranda engellemişlerdir.¹

Yaklaşık on sekiz asır boyunca dönemin siyasi ve sosyal koşullarının da etkisi ile görece pasifist ve dine dayalı şekillenen Yahudi kimliği, Siyonist hareket ile ulusal bir nitelik kazanmış; özellikle XX. yüzyılda yaşanan gelişmeler, Siyonist idealler çerçevesinde şekillenen yeni kimliğin militarist unsurlar ile ilişkilendirilmesine zemin hazırlamıştır.² Bu süreçte iki temel faktör belirleyici olmuştur. Bu faktörlerden ilki doğrudan bu çalışmanın odak noktası olmasa da Protestan teologlar tarafından dile getirilen *manevi kurtuluş* düşüncesinin sonraki dönem teologlar tarafından *fiziki restorasyonu* içerecek şekilde yorumlanması ile Yahudilerin ata yurdu olarak kabul ettikleri Filistin'de toplanması için Batı'da oluşan teolojik desteğin giderek güçlenmesidir.³ Kitab-ı Mukaddes'te yer alan kehanetlerin gerçekleşmesi için bir Yahudi devleti kurulmasını bekleyen Hıristiyanlar, özellikle dispensasyonalist görüşe sahip Evanjelik gruplar, Siyonist ideallerin hayata geçirilmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir.⁴ Üstelik Siyonist hareketin ortaya çıkmasından yaklaşık dört asır önce Protestan teologlar tarafından dile getirilen restorasyon

¹ Robert Eisen, *Judaism and Violence: A Historical Analysis with Insights from Social Psychology* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), 31-32.

² Serkan Sayar, *Yahudilikte Şiddetin Meşrulaştırıcı Unsuru Tanah* (Ankara: EskiYeni, 2024), 172.

³ Eldar Hasanoğlu, "Yahudiler Siyonizm'i Hıristiyanlardan mı Aldılar?", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Haziran 2022), 123-133.

⁴ Mustafa Alıcı, "Üç Kudüs: Kudüs'e Siyonist, Evanjelik ve Reel-Politik Yaklaşımlar", *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 6/15 (Mayıs 2018), 52.

düşüncesi sadece Siyonist ideolojinin güç kazanmasına neden olmamış aynı zamanda savaş ve şiddete dayalı Siyonist politikaların hayata geçirilmesine de zemin hazırlamıştır.⁵

İkinci önemli faktör ise milliyetçilik ve ulus devlet düşüncesi ile eş zamanlı olarak antisemitizm ve Yahudi karşıtlığının Avrupa'da yükselmesidir. XIX. yüzyılın sonlarında Rusya, Polonya ve Doğu Avrupa'da yaşanan pogromlar, Fransa'da Dreyfus olayı ve Almanya'da ayrımcı politikalar, seküler Yahudilerin Avrupa toplumuna entegre olma umutlarını ortadan kaldırırken; ulus-devlet modelinin giderek güçlenmesi, seküler milliyetçi ideolojinin Yahudi aydınları arasında yaygınlaşmasına neden olmuştur. Diğer bir ifade ile XIX. yüzyılda milliyetçiliğin yükselmesi ve Yahudilere yönelik şiddet içeren uygulamaların artması, Yahudi geleneği içerisinde farklı arayışlara neden olmuş; Ortodoks, Muhafazakâr ve Reformist Yahudilikten farklı olarak aktivist bir tutum benimseyen Siyonist Yahudiler, o dönem Osmanlı yönetiminde bulunan Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurmak için harekete geçmişlerdir.⁶

Filistin'de devlet kurma düşüncesi eskatolojik beklentiler içerisinde yer alsada hahamlar arasında görüş ayrılığına neden olmuştur. Yahudiliğin temel inançları ile Siyonist ideallerin çeliştiğini belirten anti-Siyonist hahamlar, teolojik ve toplumsal gerekçeler ile Siyonist ideallere karşı çıkmışlardır.⁷ Buna karşılık dinî Siyonist ekol içerisinde yer alan bazı hahamlar, Siyonist projeyi mesihî sürecin (*at̄alta de-geula*) bir parçası olarak yorumlamış ve vaat edilen topraklar üzerinde hâkimiyet kurulması amacı ile ortaya konulan her tür çabayı dinî bir görev olarak değerlendirmişlerdir. Öyle ki Yahudi diasporasının Filistin'e dönüşü (*'aliya*), dünyanın

⁵ Nur Masalha, *The Bible and Zionism: Invented Traditions, Archaeology and Post-Colonialism in Palestine-Israel* (London: Zed Books, 2007), 85.

⁶ Shmuel Noah Eisenstadt, *Jewish Civilization: The Jewish Historical Experience in a Comparative Perspective* (Albany: State University of New York Press, 1992), 141-147.

⁷ Sürgünü tanrısal bir ceza olarak yorumlayan hahamlar, kurtuluşu günah-ceza bağlamında değerlendirerek vaat edilen topraklara yerleşmenin güç kullanımına dayalı askerî operasyonlar yerine sabır ve tövbe ile gerçekleşeceğine dikkat çekmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Osman Kurt, *Fundamentalist Yahudiler* (Ankara: Eskiyeşi, 2016), 324.

onarımı (*tikkun 'olam*) ile bağdaştırılarak, seküler Siyonizm ilahî planın bir parçası olarak meşrulaştırılmıştır.⁸

Yahudi geleneği içerisindeki görüş ayrılıkları, Siyonist hareketin ortaya çıkmasından günümüze derin tartışmalara neden olmuştur. 1948 yılına kadar Siyonist ideallerin meşruiyeti üzerinde yoğunlaşan tartışmalar 1967 Arap-İsrail savaşında İsrail tarafından elde edilen kazanımlar ile azalsa da temel tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Bu bağlamda 7 Ekim saldırılarından sonra 43 haham, Siyonist ideoloji temelinde ortaya çıkan şiddeti meşrulaştırıcı bir tutum takınırken karşıt görüşe sahip 750 haham, İsrail'in Filistin politikalarını eleştiren bir bakış açısı ortaya koymuştur.⁹ Bu nedenle haham görüşleri etrafında şekillenen bu çalışmada geleneksel görüşe sahip hahamların eleştirileri, karşıt görüşe sahip hahamlar tarafından geliştirilen teolojik argümanlar ile bir arada zikredilerek, yaklaşık on sekiz asır boyunca -diaspora koşullarının etkisi ile- benimsenen pasifist tutumun, Siyonist ideoloji ile beraber uğradığı değişim gösterilmeye çalışılmıştır. Yine, İsrail-Filistin çatışmasının temelinde yer alan teo-politik unsurlar, haham görüşleri bağlamında ele alınarak, politik söylemlerin din dili ile meşrulaştırılması 7 Ekim saldırıları üzerinden açıklanmıştır.

950| db

Konunun ehemmiyeti nedeniyle İsrail-Filistin sorununu konu alan çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda Filistin ve Siyonizm tarihi incelenmiş, Filistin topraklarında Siyonist Yahudiler ile Müslüman Araplar arasında cereyan eden çatışmalar tahlil edilmiştir. Söz konusu çalışmalarda Siyonist ideolojinin Filistin'de yaşanan çatışmaların temel nedeni olduğu değişik argümanlar ile dile getirilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızın daha önce yapılan araştırmalardan farkı, İsrail-Filistin çatışmasını doğrudan haham görüşleri çerçevesinde ele almasıdır. Yine 7 Ekim'de gerçekleşen saldırılara değinmesi bu çalışmayı diğer akademik araştırmalardan ayırmaktadır. Konu ele alınırken önce geleneksel Yahudi inancı ile Siyonist ideoloji arasında oluşan temel farklılık vurgu-

⁸ Aviezer Ravitzky, *Messianism, Zionism, and Jewish Religious Radicalism*, çev. Michael Swirsky - Jonathan Chipman (Chicago: The University of Chicago Press, 1996), 79-82.

⁹ Serkan Sayar, "Dinsel Şiddet Tartışmaları Bağlamında Dinî İnanç ve Değerler: Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm Açısından Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/1 (Haziran 2024), 138.

lanmış; daha sonra haham görüşlerine yer verilerek Siyonist ve anti-Siyonist bakış açısı özetlenmiştir.

1. Tarihî Arka Plan: Siyonist Hareketin Doğuşu ve Sekülarizm

XIX. yüzyıl, Yahudi toplumunun Batı Avrupa başta olmak üzere eşitlik, sosyo-ekonomik entegrasyon ve kültürel dönüşüm süreçlerinde önemli ilerlemelerin kaydedildiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde feodal kısıtlamalardan kurtularak modern vatandaşlık hakkı elde eden Yahudiler, Mâbedin yıkılmasından sonra ilk defa içerisinde yaşadıkları topluluklar ile eşit haklara sahip olmuş; okullardan, üniversitelerden ve devlet kurumlarından yararlanarak sosyo-ekonomik hayatın her safhasında yer almışlardır.¹⁰

Yeni durum, birçok Yahudi için memnuniyet verici olsa da özgürleşme birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Yahudilerin bu süreçte yüzleşmek zorunda kaldıkları en önemli problem, seküler bir dünyada dinî hukuka dayalı Yahudi kimliğinin korunması olmuştur. Yüzyıllar boyunca farklı coğrafi bölgelerde çeşitli kültürler ile etkileşimde bulunan Yahudiler, XIX. yüzyılda karşılaştıkları bu soruna farklı çözüm yolları üretmişlerdir. Bazı Yahudiler dinî kimliklerinden vazgeçerek içerisinde yaşadıkları topluma entegre olmayı seçerken önemli sayıda Yahudi ise yeni koşullara uyum sağlayacak şekilde sahip olduğu dinî değerleri yeniden yorumlamayı tercih etmiştir. Öte yandan, geleneksel inanç ve uygulamalara bağlılık gösteren ana akım, dine dayalı geleneksel kimliği varoluşsal devamlılığın ve sosyokültürel sürekliliğin temel unsuru olarak muhafaza etmiştir.¹¹

Siyonizm, antisemitizm ve Yahudi kimliği krizine seküler bir çözüm arayışı olarak ortaya çıkmıştır.¹² Fransız Devrimi'ni takip eden süreçte sekülerleşme ve özgürleşmenin yanı sıra her ulusun

¹⁰ Shlomo Avineri, *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State* (New York: Basic Books, 1981), 5-6.

¹¹ Robert Eisen, *The Peace and Violence of Judaism: From the Bible to Modern Zionism* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 142; Ali Osman Kurt, "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala", *Milel ve Nihal* 7/1 (Mart 2010), 36-44; Salime Leyla Gürkan, "Yahudi Geleneğinde Reform Anlayışları", *Milel ve Nihal* 5/2 (Ağustos 2008), 155-156.

¹² Walid Khalidi, "A Palestinian Perspective on the Arab-Israeli Conflict", *Journal of Palestine Studies* 14/4 (Temmuz 1985), 37.

kendi etnik yapısı ile beraber anavatanı üzerinde yaşaması önemli bir tema hâline gelmiş ancak ulusal birlik ve bağımsızlığı vurgulayan milliyetçi ideoloji aynı zamanda *biz* ve *onlar* ayrımını güçlendirerek azınlık gruplara yönelik dışlayıcı bir tutuma kaynaklık etmiştir. Yaşanan gelişmeler neticesinde Almanya'da Yahudilere yönelik ırkçı söylemler yükselmiş, Rusya'da 1881 yılında başlayan pogromlar 1917'ye kadar sürmüştür ve Fransa'da Dreyfus olayı gerçekleşmiştir. Tüm bu olaylar Yahudiler için Avrupa'da bir gelecek olmadığı düşüncesinin giderek daha da güçlenmesine neden olmuştur.¹³

Yahudi karşıtlığının yükseldiği bu süreçte Theodor Herzl, Siyonist ideolojinin kurucusu olarak ön plana çıkmıştır. Fransa'da gazeteci iken Dreyfuss'un yargılandığı casusluk davasını takip eden Herzl, yaşadığı dönemin milliyetçi karakterinden etkilenerek Siyonist vizyonu gerçeğe dönüştürmek için adım atmış ve ilk Siyonist kongrenin İsviçre'nin Basel şehrinde toplanmasını sağlamıştır.

Herzl önderliğindeki Siyonistler bir taraftan hedeflerine ulaşmak için diplomasi yürütürken diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin kontrolünde yer alan Filistin'den satın aldıkları topraklar üzerinde kurdukları yerleşkelere diasporadan gelen Yahudileri yerleştirmişlerdir. Filistin'e Yahudi göçü devam ederken Osmanlı Devleti ile yürütülen diplomasi sonuçsuz kalınca farklı arayışlara giren Siyonist liderler, Filistin'de kurulacak Yahudi devleti için dünya kamuoyunu ikna etmeye çalışmışlardır.¹⁴ Bu süreçte İngiltere'nin Siyonist Yahudilere sağladığı destek, Siyonist ideallerin hayata geçirilmesinde belirleyici olmuştur.¹⁵

Osmanlı idaresi altında bulunan Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması için uluslararası düzeyde ilk resmî açıklama Balfour Deklarasyonu ile yapılmıştır.¹⁶ Bu açıklamadan kısa süre sonra bölgeyi

¹³ Avineri, *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State*, 4-8.

¹⁴ Osmanlı Devleti Filistin'de kurulacak bir Yahudi devleti için onay vermediği gibi Yahudi göçünü belli koşullara bağlayarak Siyonist ideolojinin karşısında yer almayı tercih etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Jonathan Adelman, *The Rise of Israel: A History of a Revolutionary State* (New York: Routledge, 2008), 58-59.

¹⁵ Eisen, *The Peace and Violence of Judaism*, 143.

¹⁶ Modern anlamda ilk kez 1896 yılında Theodor Herzl'in yazdığı "Der Judenstaat" adlı eserde ortaya konulan devlet kurma fikri 1897 yılında İsviçre'nin Basel şehrinde toplanan Birinci Siyonist Kongre'de Siyonizm'in temel amacı olarak ifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. M. Lutfullah Karaman, "Siyonizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/329.

ele geçiren İngiltere, Milletler Cemiyeti'nin kararıyla Filistin'de hâkimiyet kurarak Yahudi yerleşimcilerin bölgede söz sahibi olmasının önünü açmıştır.

2. İsrail-Filistin Sorunu: Siyonist İdeolojinin Gelişmesi ve Geleneksel Yahudiliğin Tepkisi

İsrail-Filistin meselesinin kökeni, Siyonist ideolojinin güç kazandığı XIX. yüzyılın sonlarına kadar uzanır. Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı ve bölgesel güç dengelerinin yeniden şekillendiği bu dönemde antisemitizm ve asimilasyon sorununa yanıt olarak gelişen Siyonist hareket, tarihsel ve dinî referanslar doğrultusunda Filistin topraklarında ulusal bir yurt kurma hedefi geliştirmiştir. Siyonist hareket tarafından geliştirilen bu hedef, 1897 yılında ilk Siyonist kongrede kabul edilmiş ve 1917 yılında gerçekleşen Balfour Deklarasyonu ile önemli bir aşama kaydetmiştir. Nitekim Balfour Deklarasyonu, bölgede ikamet eden Arap nüfusun haklarıyla ilgili belirsizlik oluştururken, aynı topraklar üzerinde birbiriyle çelişen iki ulusal hareketin (Siyonizm ve Arap milliyetçiliğinin) varlığına kapı aralamıştır. Neticede İngiltere'nin Filistin üzerinde hâkimiyet kurması ile artan Yahudi göçü, toprak alımları ve iki toplum arasındaki siyasi, sosyal ve ekonomik gerilimler, çatışmaları derinleştirerek günümüze kadar devam eden İsrail-Filistin meselesinin temelini oluşturmuştur.¹⁷

Öte taraftan, Balfour Deklarasyonu seküler Yahudiler tarafından büyük bir sevinç ile karşılanırsa da Siyonist ideolojinin ortaya koyduğu ideallerin Yahudi geleneğinin binlerce yıldır savunduğu temel ilkeler ile çelişmesi, geleneksel görüşe sahip Yahudilerin Siyonist ideolojiyi ortaya çıktığı ilk günden itibaren eleştirmelerine neden olmuştur.¹⁸ Öyle ki bugün Siyonist ideoloji temelinde kurulan İsrail'e yönelik antipati sadece kendilerini Siyonist planın mağduru olarak gören Araplar tarafından değil aynı zamanda mesih gelmeden kutsal topraklara dönüş fikrine karşı çıkıp etnik teme-

¹⁷ Khalidi, "A Palestinian Perspective on the Arab-Israeli Conflict", 39-42.

¹⁸ Siyonist ideolojiyi geleneksel Yahudilikten ayıran dört temel fark bulunmaktadır: Tevrat'ı merkeze alan dinî kimliği etnik milliyetçiliğe dayalı ulusal kimliğe dönüştürmek, farklı dilleri konuşan Yahudileri ortak bir dil etrafında birleştirmek, Yahudileri diasporadan Filistin'e nakletmek ve güç kullanımına dayalı bağımsız bir Yahudi devleti kurmak. Ayrıntılı bilgi için bk. Yakov M. Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, çev. Şahika Tokel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 27.

dayalı ulusal kimliği reddeden Yahudiler tarafından da paylaşılmaktadır.¹⁹

Siyonist düşünceyi ilk eleştirenler yine geleneksel düşünceye sahip hahamlar olmuştur. Ortodoks hahamlar, binlerce yıldır kutsal topraklar olmadan Yahudilerin hayatta kaldığına işaret ederek Yahudi toplumunu eşsiz kılan şeyin *Erets Yisrael* değil Tevrat olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda Viyanalı Haham Moritz Güdemann, etnik temele dayalı milliyetçi söylemleri reddederek Yahudi kimliğini şekillendiren dinî değerlerin önemini hatırlatmıştır. Ona göre, Davud ile Golyat'ın temsil ettiği rollerin değişmesine hizmet eden Siyonist ideoloji, Babil sürgününden beri inanç topluluğu olarak var olan Yahudi toplumuna yönelik içsel bir tehdit oluşturmuştur. Güdemann; Yahudilerin, tarihlerinin başlangıcından beri kan ve kılıç kültürüne dayalı milliyetçi söylemlere rağmen, Tanrı'nın emirleri doğrultusunda dinî bir topluluk olarak yaşadıklarına dikkat çekerek, Siyonist söylemler neticesinde, inanç birliğine dayalı dinî bir topluluğun etnik temele dayalı seküler bir ulusa dönüştürülmesi hâlinde, Yahudi ulusunu diğer milletlerden farklı kılan tüm ayrıcalıkların sona ereceği uyarısında bulunmuştur. Siyonizm'i Yahudi halkını tarihî ve dinî köklerinden uzaklaştıran seküler bir hareket olarak niteleyen Güdemann, etnik milliyetçiliğe dayalı Siyonist bakış açısını eleştirmiş ve Yahudilerin diasporadan ayrılmasına karşı çıkmıştır.²⁰

954 | db

Benzer şekilde Haham Joseph Samuel Bloch da Siyonist idealilerin karşısında yer almıştır. Siyonizm'i sahte mesih Sabatay Sevi'ye benzeten Bloch, Sabatay Sevi'nin mesihlik iddiası gibi Siyonist ideolojinin gerçekleşmesi mümkün olmayan vaatler sunduğunu belirterek şovenist tutumlardan uzak durulmasını önermiştir. Asimilasyonun önlenmesi ve Yahudi onurunun korunması konularında Herzl ile aynı görüşü paylaşan Bloch, mesihî süreç başlamadan kitleler hâlinde Filistin topraklarına dönülmesi ve bu topraklar üzerinde hâkimiyet sağlanması konularında Herzl'den ayrılmıştır. Bununla beraber, Sir Moses Montefiore, Baron Maurice de Hirsch ve Baron Edmond de Rothschild'in yardımlarıyla Filistin'de kurulan tarımsal yerleşkeleri desteklemiştir. Ancak bu destek, Yahudilerin seküler bir

¹⁹ Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, 28.

²⁰ Moritz Güdemann, *Nationaljudentum* (Norderstedt: Hansebooks, 2016), 1-50; Robert S. Wistrich, "Zionism and Its Religious Critics in fin-de-siècle Vienna", *Jewish History* 10/1 (1996), 104-106.

temelde siyasi bir ulus olarak tanımlanmasına karşı çıkan eleştirel duruşunu değiştirmemiştir. Aksine Yahudilerin diasporada çok uluslu siyasi yapı içerisinde ulusüstü bir konumda kalması gerektiğini vurgulayan Bloch, Balfour Deklarasyonu'nu büyük bir üzüntü ile karşılamış ve Siyonist Yahudileri ateşle oynadıkları için uyarmıştır.²¹

Haham Sholom D. Schneersohn ise mesih inancı üzerinden Siyonizm'i eleştirmiştir. Kutsal topraklar üzerinde kurulacak Yahudi devletinin, mesihî süreç içerisinde gerçekleşeceğine yönelik apokaliptik beklentileri dile getiren Schneersohn, Yahudi halkının *Erets Yisrael*'e dönmesi için ortaya konulan beşerî çabaları, ilahî süreci insan eliyle hızlandırma gayreti olarak yorumlamıştır. Schneersohn ayrıca sürgünün boyunduruğundan kurtulmayı Tevrat'ın boyunduruğundan kurtulmak ile eş değer görmüştür. Ona göre, kefarete tamamlanmadan Filistin'e göç etmek, milliyetçiliği Tevrat'tan üstün tutmak anlamına gelmektedir. Oysa Yahudi milletini diğer milletlerden farklı kılan Tevrat'a bağlılık ve Tanrı'ya teslimiyet üzerine kurulu manevi yöndür. Başka bir ifadeyle, Yahudi sorununa yönelik beşerî bir çözüm arayışı, Tevrat temelli dinî hukuk sistemine karşı seküler bir duruşun ifadesidir. Bu nedenle Siyonist ideallerin Yahudi geleneğinin özünü oluşturan temel değerleri tahrif ettiğini düşünen Schneersohn, Siyonist ideallerin karşısında yer almıştır.²²

Diğer taraftan Siyonist ideolojinin ortaya çıktığı dönemde Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde var olan hâkimiyetinin zayıflaması, büyük imparatorlukların parçalanması neticesinde ulus devletlerin kurulması ve Siyonist ideolojinin -Protestanlığın etkisi ile- farklı ülkeler tarafından desteklenmesi, bazı hahamlar tarafından kefaretin tamamlandığına yönelik bir işaret olarak yorumlanmıştır.²³

Bu bağlamda Yunanistan'ın bağımsız olma sürecine tanık olan Rabbi Judah Bibas, *Erets Yisrael*'e dönme zamanının geldiğini belirten öncü hahamlardan biri olmuştur. Balkanlarda milliyetçiliğin

²¹ Wistrich, "Zionism and Its Religious Critics in fin-de-siècle Vienna", 102-103.

²² Ravitzky, *Messianism, Zionism, and Jewish Religious Radicalism*, 15-19; Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşılığı*, 66.

²³ Jody Elizabeth Myers, "The Messianic Idea and Zionist Ideologies", *Studies in Contemporary Jewry: Jews and Messianism in the Modern Era Metaphor and Meaning*, thk. Jonathan Frankel (New York: Oxford University Press, 1991), 7/7; Hasanoğlu, "Yahudiler Siyonizm'i Hıristiyanlardan mı Aldılar?", 123-133.

etkisi ile gerçekleşen savaşlara tanık olan Rabbi Yehuda Alkalai da içerisinde bulunduğu dönemin koşullarından etkilenerek Filistin'de kurulacak Yahudi yerleşimlerine destek vermiştir. Yahudilerin tedrici bir süreç içerisinde diğer milletlerin rızası ile Filistin'e dönmesi gerektiğini belirten Alkalai, şiddetsiz bir dönüş planı üzerinde durmuştur. Diasporadan Filistin'e gerçekleştirilecek Yahudi göçünü, mesihî sürecin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için zorunlu bir adım olarak değerlendiren Alkalai, Makpela mağarasının İbrahim tarafından satın alınması ile ilgili pasajlara atıfta bulunarak, Filistin topraklarının bölgede yaşayan Araplardan satın alınmasını tavsiye etmiştir. Herzl'e de ilham kaynağı olan Alkalai, görüşlerini yaymak için Avrupa şehirlerini dolaşmış ve göç hareketini desteklemek üzere bir fon kurulmasını önermiştir.²⁴

956| db

Harekete geçilmesi gerektiğini düşünen hahamlardan biri de Zevi Hirsch Kalischer'dir. Filistin'de bağımsız bir devlet kurulması fikrini destekleyen Kalischer, *Erets Yisrael*'e göç edilmesi hususunda Yahudileri inisiyatif almaya çağırmıştır. Yaşadığı dönemim siyasi koşullarından da etkilenen Kalischer, bağımsızlık mücadelesi veren milletleri örnek göstererek cesaret ve vatanseverliğin önemini hatırlatmıştır. Pasif bekleyiş yerine aktif mücadeleyi savunan Kalischer, binlerce yıl boyunca hiçbir girişimde bulunmadan pasifist olarak beklenilmesini eleştirmiş; *Erets Yisrael*'in ele geçirilmesi için çaba sarf edilmesini hem şerefli bir özgürlük mücadelesi hem de Tanrı'nın şanını yüceltecek kutsal bir görev olarak nitelemiştir.²⁵

Bibas, Alkalai ve Kalischer'e rağmen Filistin'de dinî Siyonizm'in yükselmesi Rabbi Abraham Isaac Kook ile gerçekleşmiştir.²⁶ Yahudi ulusunun diğer uluslardan Tanrı'ya daha yakın olduğuna inanan Kook; Bibas, Alkalai ve Kalischer gibi diasporadan Filistin'e Yahudi göçünü kurtuluşa yönelik büyük bir ilerleme olarak değerlendirmiştir.²⁷

²⁴ Arthur Hertzberg, *The Zionist Idea: A Historical Analysis and Reader* (Jerusalem: Jewish Publication Society, 1997), 103-104.

²⁵ Hertzberg, *The Zionist Idea*, 114; Adelman, *The Rise of Israel*, 125.

²⁶ Sasson Sofer, *Zionism and the Foundations of Israeli Diplomacy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 302-303.

²⁷ Ella Belfer, "The Land of Israel and Historical Dialectics in the Thought of Rav Kook", *Rabbi Abraham Isaac Kook and Jewish Spirituality*, ed. Lawrence J. Kaplan - David Shatz (New York: New York University Press, 1995), 258; Eisen, *The Peace and Violence of Judaism*, 148.

Kook, bireysel aktivizmi desteklese de nihai kurtuluşun mesihin gelişi ile tamamlanacağına yönelik geleneksel görüşü muhafaza etmiştir. Bu konuda Kabala düşüncesinden etkilenen Kook, daha önce Alkalai'nın ifade ettiği üzere iki farklı mesih düşüncesi üzerinde durmuştur. Kurtarıcı mesihten ayrı olarak onun gelişini hızlandıran bir figür olarak militarist mesih (Mashiah ben Yosef) inancı üzerinde duran Kook, Yusufun soyundan gelecek ve Yahudileri kutsal topraklara geri döndürecek mesihe militarist mesih adını vermiştir. Ona göre militarist mesih, kurtarıcı mesihin gelmesini hızlandıracak bir role sahiptir. Diğer taraftan militarist mesihin bir kişi değil kolektif Yahudi ruhu olduğunu söyleyen Kook, Filistin'in yeniden imarı için çalışan herkesi kurtarıcı mesihin gelişini hızlandıracak kolektif Yahudi ruhu olarak tanımlamıştır. Kook, bireysel ve kolektif çabaların ruhani önemi üzerinde dururken, aynı zamanda Tanrısal müdahale ve mesihin rolüne de büyük önem atfetmiştir. Beşerî eylem ile ilahî süreç arasında denge kurmaya çalışan Kook, Yahudilerin Filistin'e göç etmesi ile kurtuluş sürecinin başladığını belirtmiş ve Siyonizm'i mesihî sürecin lokomotifleri olarak değerlendirmiştir.²⁸

db | 957

Nihai kurtuluşa doğru ilerleme sağladığına inanması nedeniyle Siyonist ideolojiyi destekleyen Kook, Merkaz HaRav Yeşivasi'nin kuruluşuna öncülük ederek dinî Siyonist paradigmanın kurumsallaşmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Kook bu adımı ile hem Yahudi kutsal metinlerinde yer alan "vaat edilmiş toprak" düşüncesinin modern ulus-devlet projesi ile bütünleşmesine hem de teopolitik söylemlerinin yayılmasına zemin oluşturmuştur.²⁹

Kook, ilahî takdirin tezahürü olarak yorumladığı Siyonist ideolojiyi, mesihî kurtuluş süreci (*geula*) ile ilişkilendirmiştir.³⁰ Ancak tarihi süreç içerisinde ön plana çıkan Siyonist isimlerin agnostik yaklaşımlar sergilemesi, Kook'u ilahî takdire dayalı bir yorum geliştiren

²⁸ Israel Shakak - Norton Mezvinsky, *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*, çev. Ahmet Emin Dağ (İstanbul: Anka Yayınları, 2002), 137-138; Baki Adam, "Kutsal Toprak, Mesih ve Terör", *Dini Araştırmalar Dergisi* 7/20 (2004), 67; Yehudah Mirsky, *Rav Kook: Mystic in a Time of Revolution* (New Haven: Yale University Press, 2014), 48-49.

²⁹ Nurit Stadler, *Yeshiva Fundamentalism, Piety, Gender, and Resistance in the Ultra-Orthodox World* (New York: New York University Press, 2009), 41; Motti Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, çev. Shaul Vardi (Albany: State University of New York, 2009), 18.

³⁰ Shalom Ratzabi, "The Secular State in Rabbinic Thought", *Handbook of Israel: Major Debates*, thk. Anne Weberling, De Gruyter Reference (Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2016), 1/147.

tirmeye sevk etmiştir. Kook, geçici bir hastalık olarak nitelediği bu sorun ile baş ederken Siyonist Yahudilerin -farkında olmasalar da- ilahî dürtü tarafından kontrol edildiklerini iddia etmiştir. Ona göre, daha önce Yahudilerin cezalandırılması için Asurluları, Babillileri ve Romalıları kullanan Tanrı, modern dönemde seküler Yahudileri seçmiştir. Başka bir ifade ile seküler Yahudiler -farkında olmasalar da- ilahî planın bir parçası olarak kurtuluş sürecine hizmet etmek için görevlendirilmişlerdir.³¹

Kook'un görüşleri, oğlu Zvi Yehuda Kook tarafından sistematik bir şekilde dile getirilmiştir. Oğul Kook, babası gibi, Siyonist ideolojinin Tanrı'nın kurtuluş planının bir parçası olduğunu savunmuştur. Ancak, babasından farklı olarak İsrail Devleti'ni kurtuluş sürecine dahil eden Kook, İsrail'in gerçekleştirdiği savaşlara kutsallık atfetmiştir. Oğul Kook'a göre, İsrail ordusu her ne kadar zahirde seküler bir devlete hizmet etse de vaat edilen topraklar üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışarak gerçekte Tanrı'nın iradesine hizmet etmektedir. Öyleyse vaat edilen toprakların ele geçirilmesi esnasında masum insanların zarar görmesi görmezden gelinecek küçük bir detay olarak görülebilir. Diğer bir ifade ile Filistin'de yaşayan Arapların öldürülmesi nedeniyle oluşan ahlakî kaygılar, mesihî sürecin ilerlemesine engel teşkil edecek niteliğe sahip değildir. Zira Yahudi ahlakı, evrensel seküler ahlaktan daha üstündür.³²

Kook'a göre nihai anlamda kurtuluş, vaat edilen topraklar üzerinde Yahudi hakimiyetinin sağlanması ile gerçekleşecektir. Bu nedenle anahtar kavram dua ve ibadet değil savaş ve cesarettir. Başka bir ifade ile apokaliptik beklentiler yerine tarihin içerisinde yer almak hatta tarihe yön vermek, ilerlemenin gerçekleşmesi için önemlidir. Bu bağlamda, Yahudilerin Siyonist ideoloji ile tarihe döndüklerini hatırlatan Kook, kurtuluş sürecinde Siyonist ideallerin önemli bir yer tuttuğuna dikkat çekmiştir. Hatta, İsrail'i peygamberler tarafından tasvir edilen ideal devlet olarak niteleyen Kook, İsrail'in kurulmasını kurtuluş sürecinin son safhası olarak değerlendirmiştir. Kook'a göre bu sürecin başarı ile tamamlanabilmesi için askerî hedeflerin başarı ile yerine getirilmesi önemlidir. Zira askerî sahada

³¹ Shalom Ratzabi, "Israel and Its Covenant: Religious-Zionist Thought", *Contemporary Jewries: Convergence and Divergence*, ed. Eliezer Ben Rafael vd. (Leiden: Koninklijke Brill NV, 2003), 81; Eisen, *The Peace and Violence of Judaism*, 148-149.

³² Eisen, *The Peace and Violence of Judaism*, 149-150; Shakak - Mezvinsky, *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*, 141.

elde edilecek başarı, Tanrı'nın iradesinin tecelli etmesini sağlayacaktır.³³

Kook, İsrail ile Filistinliler arasındaki çatışmayı ise iyi ve kötü güçler arasında gerçekleşen bir savaş olarak yorumlamıştır. Ona göre, İsrail mesihî süreci gerçekleştirmek için gayret ederken, dünyanın geri kalanı bu süreci kesintiye uğratmak için çaba sarf etmektedir. Bu nedenle metafizik kötülüğü genelde Filistinli Araplar ile özdeşleştiren Kook, diğer ulusları da zaman zaman saf kötülük ile ilişkilendirmiştir. Benzer şekilde Yahudi ahlakını seküler ahlaktan daha üstün kabul eden Kook, seküler bakış açısına göre gayri ahlaki olarak kabul edilen birçok eylemin Yahudi etik sisteminde yeri olmadığını dile getirmiştir. Bu durumda masum insanların öldürülmesi, aç bırakılması ya da yaşadıkları yeri terk etmeye zorlanması seküler değerler açısından soykırım veya etnik temizlik kavramları ile açıklansa da Siyonist değerler açısından aynı anlamı ifade etmemektedir.³⁴

Özetle, İsrail'de dinî Siyonizm, baba ve oğul Kook'un görüşleri etrafında şekillenmiştir.³⁵ Onların oluşturduğu öteki algısı güçlenerek günümüze kadar gelmiştir. Özellikle 1967 yılında İsrail'in Arap dünyası ile yaptığı savaşta önemli başarılar elde etmesi, Kook'un oluşturduğu teolojik söylemlerin İsrail'de güçlenmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda Merkez HaRav'da eğitim gören birçok Yahudi, İsrail'i kurtuluşun anahtarı olarak görmüş ve ilerlemenin önünde bir engel olarak Filistin'de yaşayan Araplara cephe almıştır. Nitekim, 1993 yılında Filistin sorununa yönelik barışçıl bir tutum sergileyerek Oslo anlaşmasını imzalayan Yitzhak Rabin, dinî Siyonist ekol içerisinde yer alan Yigal Amir tarafından öldürülmüş, barış ve uzlaşma niyeti kısa süre sonra yerini teo-politik gerekçelerin eşlik ettiği nefret ve

³³ Ehud Luz, *Wrestling with an Angel: Power, Morality, and Jewish Identity*, çev. Michael Swirsky (New Haven: Yale University Press, 2003), 223.

³⁴ Eisen, *The Peace and Violence of Judaism*, 150.

³⁵ İsrail'de dinî Siyonist ideolojiyi şekillendiren din adamları yukarıda isimleri zikredilen hahamlardan ibaret değildir. Meir Kahane, Şlomo Goren, Shlomo Aviner, Avraham Shapira, Mordechai Eliyahu ve Gush Emunim hareketine mensup hahamlar, Siyonist Yahudilerin teolojik ve ideolojik bakış açılarını etkilemişlerdir. Bununla beraber dinî Siyonist ideolojinin şekillenmesinde ağırlıklı olarak baba ve oğul Kook'un görüşleri belirleyici olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Sofer, *Zionism and the Foundations of Israeli Diplomacy*, 302-303.

şiddete bırakmıştır.³⁶ Benzer şekilde Eski Başbakan Yair Lapid tarafından Birleşmiş Milletler’de dile getirilen “iki halk için iki devlet” konulu konuşma ile ilgili Hahamlar Barış Kongresi (RCP) İcra Direktörü Haham Avrohom Shmuel Lewin, Lapid’in konuşmasının Oslo Anlaşması ve Gazze’den çekilme sonrası yaşanan felaketlerin bir benzerine davetiye çıkardığını belirtmiştir. İsrail Hahambaşılığı Üyesi ve Hahamlar Kongresi Lideri Safed Hahambaşı Haham Shmuel Eliyahu ise, Tanrı’nın Yahuda ve Samiriye topraklarına dönmeyi emrettiğini, bu nedenle adı geçen bölgelerin bir şekilde yeniden imar edileceğini belirterek vaat edilen topraklar üzerinde farklı ulusların hâkimiyetinin kabul edilemez bir durum olduğunu dile getirmiştir. Ona göre, Lapid vaat edilen topraklar üzerinde Arap hâkimiyetinin tesis edilmesine yönelik açıklama yaparak aslında Tanrı’nın planı ile uyumlayan bir fikir ileri sürmüştür. İsrail toprakları kutsaldır. Her bir santimetrekaresinin hem taviz verilmenden hem de geri çekilme olmaksızın savunulması kurtuluşun ön koşuludur.³⁷

960| db

Yine, İsrail’in bağımsızlık bildirgesinde din ve vicdan hürriyetinin tüm vatandaşlara ırk, cinsiyet ve din ayrımı yapılmaksızın eşit bir şekilde uygulanacağı belirtilse de söz konusu temel hakların İsrail’in kontrol ettiği bölgelerde yaşayan halklara hiçbir zaman tam anlamı ile uygulanmaması, İsrail politikalarının belirlenmesinde anayasanın ön gördüğü laik, liberal ve demokratik ilkelerin değil, milliyetçi sağ kanatta yer alan haham görüşlerinin belirleyici role sahip olduğuna işaret etmektedir.³⁸

Tüm bu açıklamalar beraber değerlendirildiğinde İsrail-Filistin çatışmasının siyasi bir zeminde gerçekleşen toprak anlaşmazlığından ziyade metafizik bir düzlemde devam eden ontolojik bir savaş olarak şekillendiği görülür. Çatışmanın çözümsüz bir sürece evrilmesinde dinî Siyonist ekolde yer alan hahamlar önemli bir rol üstlenmektedir. Nitekim Yahudi geleneğini oluşturan yazılı ve sözlü gelenek Yahudi tarihinin her döneminde kutsal kabul edilse de söz konusu kaynakların gelenekten farklı yorumlanması, genişlemeci

³⁶ Shlomo Aronson, “Perspectives of Israeli-Palestinian Peace, 1917–2015”, *Handbook of Israel: Major Debates*, thk. Anne Weberling, De Gruyter Reference (Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2016), 2/1254.

³⁷ The Rabbinical Congress For Peace (RCP), “The Rabbinical Council for Peace Warns: Yair Lapid’s plan will destroy Israel” (Erişim 20 Mart 2024).

³⁸ Avi Sagi, “Religion and State in Israel”, *Handbook of Israel: Major Debates*, thk. Anne Weberling, De Gruyter Reference (Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2016), 1/173.

politikaların mesihî sürecin bir parçası olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Neticede jeo-politik gerçeklerin teo-politik bir çerçeveye indirgenmesi siyasi bir çözüm üretilmesini engellerken taraflar arasında mevcut düşmanlığın derinleşmesine ve zaman geçtikçe kendini yenileyen şiddet sarmalının devam etmesine neden olmaktadır.³⁹

3. 7 Ekim Saldırıları Bağlamında Siyonist ve Anti-Siyonist Haham Görüşleri

Siyonist şiddete bir tepki olarak 7 Ekim 2023 tarihinde Hamas'ın gerçekleştirdiği saldırılar, sonuçları ve yapılış şekli itibariyle İsrail-Filistin çatışmasına yön veren önemli olaylardan biri olarak tarihe geçmiştir. Hem bölgede hem de uluslararası alanda büyük yankı uyandıran saldırılar, İsrail-Filistin çatışmasının temelinde yer alan teo-politik gündemi bir kez daha göz önüne sermiştir. Zira, 7 Ekim saldırılarından sonra İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, Yeşaya peygambere atıfta bulunarak hem Gazze saldırısı için dinî bir temel oluşturmuş hem de eskatolojik beklentileri dile getirerek Siyonist ideoloji temelinde ortaya çıkan şiddetin meşrulaştırılmasına zemin hazırlamıştır.⁴⁰

db | 961

Netanyahu, 7 Ekim saldırılarını eskatolojik beklentiler ile ilişkilendirse de Gazze'de yaşanan şiddet, Yahudi toplumu içerisinde muhtelif tartışmalara neden olmuştur. Bu doğrultuda Gazze'de gerçekleştirilen operasyonları destekleyen bir grup haham, İsrail hükümetinin yanında yer alarak gerçekleştirilen askerî operasyonları meşrulaştırıcı açıklamalarda bulunurken anti-Siyonist hahamlar, İsrail'in karşısında yer almayı tercih etmişlerdir. Bu bağlamda Şifa Hastanesi'nin vurulmasını takip eden süreçte, Gazze'de uygulanan şiddeti meşrulaştırıcı bir tavır ortaya koyan bir grup haham, Hamas üyelerinin Şifa Hastanesi'nde saklanarak insanları canlı kalkan olarak kullanmaları durumunda IDF'nin (İsrail Güvenlik Güçleri) Şifa Hastanesi'ni vurmasında dinî açıdan herhangi bir sakınca bulunmadığı yönünde fetva vermiştir. İsrail Başbakanı Netanyahu'ya gönderilen bildiride Tanah literatüründe yer alan önemli sembollere atıfta bulunan hahamlar, yaşanan acıları Yakup'un sıkıntılı zamanları ile

³⁹ Cengiz Batuk, "Tanrı'nın Asi Çocukları: Zalimlik ve Mazlumluk Arasında Şiddet Sarmalındaki Yahudiler", *Milel ve Nihal* 5/1 (2008), 184.

⁴⁰ Netanyahu, Gazze saldırısından önce Yahudileri ışığın insanları, Filistinlileri ise karanlığın insanları olarak niteleyerek Yeşaya bölüm 60'ta yer alan eskatolojik beklentileri dile getirmiştir.

özdeşleştirirken çözümü Tanah'ta yer alan savaş anlatılarından hareketle oluşturmuşlardır.⁴¹ Bu bağlamda Kral Davud gibi korkusuzca harekete geçmeyi öneren hahamlar, düşman yok edilinceye kadar saldırıların sürdürülmesini İsrail'in bir millet olarak yeniden şahlanması için önemli bir aşama olarak değerlendirmişlerdir. Hamas ile mücadeleyi dinî bağlama yerleştiren hahamlar, Tanrı'nın yardımını ile Hamas'a karşı yürütülen mücadelenin dünya milletlerinin baskısına rağmen başarılacağını belirtmişlerdir. Bildirinin sonunda İsrail hükümetini ve güvenlik güçlerini tebrik eden hahamlar, siyasi iradenin yanında yer aldıklarını açıkça ifade etmişlerdir.⁴²

Daha ılımlı bir görüş, Hayfa Üniversitesi'nde felsefe profesörü Haham Samuel Lebens tarafından dile getirilmiştir. Lebens, Gazze'de yaşayan sivil halk için kapı aralasa da Hamas konusunda oldukça katı bir tutum sergilemiştir. Ona göre, Hamas ile mücadele haklı ve zarurî bir mücadeledir. Bu nedenle Hamas ile sonuna kadar savaşılması gerektiğini savunan Lebens, görüşünü temellendirirken Tanah'ta yer alan savaş kuralları ile Nahmanides ve İbn Meymun'a atıfta bulunmuş; söz konusu kaynaklarda Gazze'nin abluka altına alınması, temel ihtiyaç maddelerinin Gazze'ye ulaşımının engellenmesi hatta şiddet içeren saldırgan politikaların meşrulaştırılması için dinî gerekçeler bulunabileceğine dikkat çekmiştir. Buradan hareketle İsrail'in cesaret ve kararlılıkla savaşması gerektiğini vurgulayan Lebens, diğer taraftan etik ilkelerden sapılması durumunda kullanılan şiddetin, İsrail'i teröristler ile aynı noktaya taşıyacağı uyarısında bulunmuştur. Sivil halk konusunda daha ılımlı bir yaklaşım benimseyen Lebens, rehinelere canlı kalkan olarak kullanılmasının, Gazze'nin elektriğinin ve suyunun kesilmesi için haklı bir gerekçe olamayacağını belirterek Hamas ile sivil halk ara-

⁴¹ Yakup'un sıkıntılı zamanları, (Et Tzarah Le Yaakov), Yahudi eskatolojisinde önemli bir terimdir. Bu kavram, Tanah'ta, Yeremya 30:7'de geçer ve Yakup'un (İsrail halkını temsilen) büyük sıkıntılar ve zorluklar ile karşı karşıya kalacağı bir dönemi ifade eder. Genellikle Yahudi halkı için zorlu bir sınav ve acı bir dönem olarak yorumlanır. Bu dönem, Yahudilerin tarih boyunca yaşadıkları sürgünler, savaşlar ve zulümler ile özdeşleştirildiği gibi, mesihin gelişinden önce yaşanacak büyük sıkıntuların habercisi olarak da görülür. Rabbânî literatürde "Yakup'un sıkıntılı zamanları", mesihin gelişinden önce gerçekleşecek zorluklara işaret eder. Yahudi halkının bu dönemde büyük acılar çekeceği ancak Tanrı'nın müdahalesiyle kurtuluşa ereceği belirtilir. Ayrıntılı bilgi için bk. Cengiz Batuk, *Tarihin Sonunu Beklemek* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 81-97.

⁴² Jonathan Ofir, "Israeli rabbi tells Netanyahu that Israel has a right to bomb Al-Shifa hospital in Gaza", *Mondoweiss News & Opinion About Palestine, Israel & the United States* (Erişim 24 Şubat 2024).

sında ayırım yapılmasını önermiştir. Diğer taraftan dünya kamuoyunun yaptığı her eylemden dolayı İsrail'i kınamaya eğilimli olduğunu belirten Lebens, her ne olursa olsun davalarının haklı olduğunu belirterek İsrail'in savaştan başka çaresinin olmadığına dikkat çekmiştir.⁴³

Lebens'in de işaret ettiği üzere, Yahudi geleneğinde, şiddet politikalarını meşrulaştırmak amacıyla kullanılacak çeşitli teolojik referanslar bulunabilir. Bu referanslar içerisinde Tekvin: 34, 7 Ekim olayları ile ilgili benzer bir tema içermektedir. Bu pasajda, Yakup'un kızının Kenanlı bir prens (Şekem) tarafından cinsel saldırıya uğraması anlatılır. Tekvin'e göre rızası olmaksızın Dina ile birlikte olan Şekem, Yakup'a giderek Dina ile evlenmek istediğini belirtir. Yakup, kızının düştüğü durum nedeniyle sessiz kalmayı tercih etse de Şimon ve Levi, kardeşleri ile Şekem'in evlenmesi için şehirdeki bütün erkeklerin Yahudi geleneğine uygun olarak sünnet edilmesini şart koşar. Erkekler sünnet acısı çekerken şehre giren Şimon ve Levi, büyük bir katliam yapar. Şekemliler kılıçtan geçirilir, kent yağmalanır ve evcil hayvanlar ele geçirilir.⁴⁴

Tekvin: 34'te anlatılan saldırı sonrasında Şimon ve Levi'nin Şekem halkını kitlesel imha (*heres*) ile cezalandırması, orantısız şiddetin meşruiyetine dair teolojik bir örnek teşkil etmesi nedeni ile önem arz etmektedir. Zira bu anlatı, 7 Ekim saldırılarında olduğu gibi kolektif cezalandırma pratikleri için hermenötik bir çerçeve oluşturmaktadır. Nitekim, 7 Ekim saldırılarına verilen tepki, Tekvin 34'te Şimon ve Levi'nin misillemesi ile benzerlik arz etmektedir: Şekem'de Dina'ya yönelik saldırı tüm kentin topluca cezalandırılmasıyla sonuçlandığı gibi, Hamas gerekçe gösterilerek Gazze'de yaklaşık iki milyon Filistinli kolektif cezalandırmaya maruz bırakılmıştır. Her iki vakada da varoluşsal tehdit söylemi, etik ve hukukî sınırları aşan bir meşruiyet zeminine dönüşmüştür. Bu bağlamda, 7 Ekim sonrası uygulanan şiddet, Şimon ve Levi'nin *heres* mantığının tehlikeli bir tekrarı olarak gerçeklik kazanmıştır. Nitekim Gazze'de 42 binden fazla sivilin ölümü, nüfusun neredeyse tamamının yerin-

⁴³ Samuel Lebens, "What the rabbis teach about the ethics of war", *The Jewish Chronicle* (Erişim 28 Şubat 2024).

⁴⁴ *Kitabı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2010), Tek.34:1-29.; Halil İbrahim Şenavcu, "Kuran Yorumlarında Tevrat Kullanılırken Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar", *Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Sempozyumu*, ed. Ender Eyuboğlu - Sami Baskın (Saybilder Yayıncılık, 2018), 1063.

den edilmesi ve insani krizin yarattığı kitlesel yıkım, Şekem'deki toplu kıyımın teolojik ve tarihsel bir izdüşümü olmuştur. Zira, her ne kadar seküler bir temele sahip olsa da Siyonizm toprak üzerindeki hak iddiasını, Yahudi kutsal metinlerinde yer alan *vaat edilmiş toprak* doktrini ve *kutsal fetih* anlatıları aracılığıyla meşrulaştıran bir bakış açısına sahiptir. Öyle ki, Siyonist idealleri kabul etmeyen Filistinli yerel halka karşı uygulanan politika, barış içerisinde beraber yaşama idealinden ziyade Tanah'ta yer alan "Amalek" metaforu ve "ayırım yapılmaksızın şehrin tüm sakinlerinin kılıçtan geçirilmesi" şeklinde formüle edilen teolojik referanslar üzerine inşa edilmektedir.⁴⁵ Üstelik bu yaklaşım tarihî süreç içerisinde yalnızca doğrudan fiziksel şiddet ile sınırlı kalmamış; yerinden etme, mülksüzleştirme, hak mahrumiyetleri, evlerin yıkılması ve psikolojik baskılar gibi yapısal araçlar ile de gerçekleştirilmiştir. Neticede teo-politik bir zemin üzerine inşa edilen bu pratikler, Filistin halkının tarihsel hafızasının tahribi ve kolektif varlığının parçalanması şeklinde yorumlanabilecek daha geniş çaplı bir sürecinin parçası hâline gelmiştir.⁴⁶

964 | db

Yine, Lebens'in sivil halk için ılımlı duruşunun aksine haham literatüründe gentile genellikle kötü sıfatlar ile vasıflandırılır.⁴⁷ Mişna'da gentile tehlike kaynağı olarak gösterilir. Öyle ki Yahudi olmayan bir doktora gidilmesi, Yahudi olmayan berberde tıraş olunması ve Yahudi olmayan ebeye başvurulması yasaklanır.⁴⁸ Yine, Yahudi olmayan kişiler cinsel olarak sapkın davranışlar ile anılır.⁴⁹ İsrail, kutsal bir topluluk olarak kabul edilirken diğer topluluklar bu durumdan mahrum bırakılarak değersizleştirilir.⁵⁰ Hatta Yahudi olmayan birisini öldüren veya Yahudi olmayan birisinin malını çalan kişi işlediği fiilden dolayı suçlu olarak kabul edilmez.⁵¹ Bu ve benzeri teo-politik söylemlerin etkileri, İsrail'de yaşayan Yahudi cemaatleri

⁴⁵ Tes.20:16-17; Yeş.6:21; 1.Sa:15:2-3.

⁴⁶ Sayar, *Yahudilikte Şiddetin Meşrulaştırıcı unsuru Tanah*, 186-187; Gideon Aran - Ron Hassner, "Religious Violence in Judaism: Past and Present", *Terrorism and Political Violence* 25/3 (Temmuz 2013), 390.

⁴⁷ Sacha Stern, *Jewish Identity in Early Rabbinic Writings* (New York: Brill, 1994), 22-33.

⁴⁸ *The Mishnah*, çev. Herbert Danby (Oxford: Oxford University Press, 1988), Avoda Zara 2:1-2; Jacob Neusner (ed.), *The Tosefta* (Peabody, MA: Hendrickson Publishers, 2002), Avoda Zara 3:3-5.

⁴⁹ *The Babylonian Talmud*, çev. Michael L. Rodkinson (New York: New Talmud Publishing Company, 1899), Gittin 38a.

⁵⁰ *The Babylonian Talmud*, Pesachim 103b.

⁵¹ *Tosefta*, Avodah Zarah 8:4-5.

üzerinde etkili olan dinî otoritelerin teolojik perspektiflerinde de açıkça görülür. Örneğin, Haham Ginsburg, Filistin’de yaşayan Arapların yerlerinden edilmeleri pahasına Batı Şeria’da Yahudi yerleşimlerinin devam etmesi gerektiğini belirtmektedir. Ginsburg, Arapların mülkiyet hakkını tanımadığı gibi Yahudi ulusu ile Arap ulusu arasında genetik temele dayanan bir ayrımı da savunmaktadır. Benzer şekilde Kook da bir Yahudi ile gentile ruhu arasındaki farkı bir insanın ruhu ile bir hayvanın ruhu arasındaki fark ile açıklamıştır.⁵² Dolayısıyla Yahudi dinî literatüründeki gentile ile ilgili olumsuz tasvirler ve *halahik* (dinî-hukuki) yorumlar, Filistinlilere yönelik yapısal şiddetin teo-politik meşruiyetinin inşa edilmesinde kritik bir işlev üstlenmektedir. Bu bağlamda, Gazze’de elektrik ve su kesintileri ile sivil altyapının insanlar ile beraber hedef alınması, hem haham geleneği içerisinde yer alan Yahudi-Gentile ayrımına işaret eden ötekileştirici ve insanî niteliklerinin reddedilmesi (*dehumanization*) ile ilgili bakış açısının bir yansıması hem de kutsal metinlerde yer alan vaat edilmiş toprak inancı ve seçilmiş kavim söylemlerinin doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

db | 965

Öte taraftan, Ortodoks ve Liberal-Hümanist kanatta yer alan Yahudiler, Gazze’de gerçekleşen yıkımdan bir bütün olarak Yahudi toplumunun sorumlu tutulamayacağını belirterek İsrail’in Gazze operasyonlarını eleştirmişlerdir. Bu bağlamda 750 haham, Gazze’de yaşanan kriz ile ilgili açık bir mektup yayımlayarak İsrail-Hamas çatışması nedeniyle yaşanan yıkıma dikkat çekmişlerdir. Esirlerin kurtarılmasının (*pidyon şvuyim*) önemli bir *mitsva* olduğunu hatırlatan hahamlar, rehinelere serbest bırakılması için Hamas ile müzakere edilmesi gerektiğini belirterek abluka nedeniyle su, yakıt ve tıbbi malzeme gibi temel ihtiyaç maddelerinin bulunmadığı Gazze’ye insani koridor oluşturulması için tüm dünyaya çağrıda bulunmuşlardır.⁵³ Hamas’ın yaptığı saldırıların Gazze halkının toplu olarak cezalandırılması için haklı bir gerekçe olamayacağına dikkat çeken hahamlar, şiddetin her türüne karşı çıktıklarını vurgulayarak Yahudi karşıtlığını, İslam karşıtlığını ve Arap karşıtlığını reddettiklerini belirtmişlerdir. Çözüm olarak, bölgede yaşayan İsrail ve

⁵² Aran - Hassner, “Religious Violence in Judaism”, 380; Sagi, “Religion and State in Israel”, 1/149.

⁵³ Pidyon Şvuyim, İbranice’de “esirlerin fidye ile kurtarılması” anlamına gelir ve Yahudi geleneğinde önemli bir *mitsva* olarak kabul edilir. Ayrıntılı bilgi için bk. *The Babylonian Talmud*, Bava Batra: 8b.

Arap toplumlarının onurunu koruyacak şekilde, her halkın kendi kaderini şekillendireceği siyasi bir yapılanma önermişlerdir.⁵⁴

Bu açıklamalar, mevcut çatışmanın insanî boyutuna odaklanmanın yanı sıra, Siyonist ideolojinin politik yaklaşımına yönelik eleştirel bir duruş ortaya koymaktadır. Özellikle Ortodoks ve Liberal-Hümanist kanatta yer alan Yahudiler, modern Siyonizm'in seküler ve güç temelli yaklaşımının, barış, adalet ve merhamet ilkeleriyle bağdaşmadığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda, İsrail'in yürüttüğü politikaların Yahudi halkının kolektif iradesini temsil etmediğini vurgulayan anti-Siyonist Yahudiler, Siyonizm'in ulus-devlet eksenli yorumuna karşı hem teolojik hem de etik gerekçelerle mesafeli durmakta; kolektif kurtuluşun ancak ilahî irade ve evrensel barış temelinde mümkün olabileceğine dikkat çekmektedir.

Siyonizm'e yönelik dinî yaklaşımlar, Yahudi geleneği içerisinde çeşitli teolojik yorumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, anti-Siyonist hahamlar ile dinî Siyonist kanatta yer alan hahamlar arasında oluşan teolojik farklılık, kutsal metinlere yönelik hermenötik yaklaşımlar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu doğrultuda kurtuluşu apokaliptik beklentilerin eşlik ettiği mesihî bir süreç ile temellendiren anti-Siyonist hahamlar, Filistin toprakları üzerinde kurulan İsrail'i, meşru bir devlet olarak kabul etmedikleri gibi şiddete dayalı Siyonist politikaları da geleneksel öğretinin ihlali olarak yorumlamaktadır. Nitekim Yahudi halkının Filistin'e kitlesel dönüşü ile Yahudi egemenliğinin yeniden tesisi, geleneksel öğretilerde apokaliptik mesihçi beklentiler ile ilişkilendirilirken, seküler Siyonist idealler çerçevesinde kurulan İsrail, ilahî takdire yönelik beşerî bir müdahale olarak değerlendirilir.

Buna karşılık, dinî Siyonist kanatta yer alan hahamlar, İsrail'in kuruluşunu, ilahî takdirin tezahürü olarak yorumlamaktadır. Özellikle baba ve oğul Kook'un görüşlerinde kök salan bu düşünce, zaman içerisinde, dinî Siyonist çevrelerin ötekine yönelik tutumunu şekillendiren kurucu bir mit haline gelerek; toprak, kimlik ve kurtuluş kavramlarının siyasal ve teolojik düzlemde iç içe geçmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim dinî Siyonist Yahudiler, devletin kuruluşunu pasif bekleyişten aktif katılıma geçiş olarak yorumlayarak,

⁵⁴ The Rabbinic Call for Human Rights (T'ruah), "An Open Letter From 750 North American Rabbis and Cantors Responding to the Crisis in Israel and Gaza" (Erişim 28 Şubat 2024).

askerlik hizmetinin ifası ve yeni yerleşim yerlerinin inşası gibi teopolitik her tür çabayı mesihî sürecin bir aşaması olarak değerlendirmektedir. Bu anlayış, kurtuluşun yalnızca ilahî müdahale yoluyla gerçekleşeceği yönündeki geleneksel mesihî tasavvurdan farklı olarak, tarihsel sürece fiilen katılımı gerekli gören ve siyasî eylemi dinî bir vecibe olarak yorumlayan bir yaklaşımı beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla dinî Siyonist çevreler, bu anlayış doğrultusunda sürgün, devletleşme ve güç kullanımı gibi tarihsel ve teolojik öneme sahip meseleleri yeniden yorumlayarak, geleneksel anti-Siyonist yaklaşımdan farklı, eylem odaklı ve tarihsel süreci kutsallıkla bütünleştiren bir kurtuluş paradigması inşa etmektedir.

Sonuç

İsrail-Filistin çatışmasının anlaşılmasında Yahudi din adamlarının belirleyici role sahip olduğu tezinden hareketle kaleme aldığımız bu makalede ulaştığımız temel sonuçlardan biri, İsrail-Filistin meselesinin siyasi ve askerî faktörlerin yanı sıra dinî ve teolojik söylemler ile şekillenen karmaşık bir yapıya sahip olduğudur. İki halk arasındaki çatışmaların, politik faktörlerin yanı sıra teolojik bir boyut içermesi, barışa yönelik çözüm önerilerinin işlevsiz kalmasına neden olurken çatışmaların devam etmesine zemin hazırlamaktadır. Nitekim İsrail, her ne kadar seküler ideoloji temelinde modern bir devlet olarak kurulsun da devlet politikalarının belirlenmesinde vaat edilmiş toprak inancı, seçilmiş millet düşüncesi ve eskatolojik beklentiler önemli bir yer tutmaktadır.

Bir diğer dikkat çekici husus ise, başlangıçta seküler ve milliyetçi temele dayanan Siyonist ideolojinin, süreç içerisinde dinî söylem ve motivasyonlarla iç içe geçerek teolojik bir boyut kazanmış olmasıdır. Nitekim XIX. yüzyıl Avrupa'sında Siyonist düşüncenin erken dönem temsilcileri arasında yer alan Yehuda Alkalai ve Zvi Hirsch Kalischer gibi hahamların benimsediği yaklaşım teolojik bir çerçeveye dayanırken, Theodor Herzl öncülüğünde şekillenen modern Siyonizm, dinî referanslardan ziyade dönemin seküler ulusçuluk akımlarıyla örtüşen, siyasal ve pragmatik bir ideoloji olarak şekillenmiştir. Ancak Abraham Isaac Kook ve oğlu Zvi Yehuda Kook'un görüşleri, teolojik pasifizm ile siyasi aktivizm arasındaki gerilimi aşarak, radikal dinî Siyonizm'in teşekkül etmesinde belirleyici olmuştur.

Yine Siyonist hareket, yalnızca bölgesel dinamikleri değil, aynı zamanda Yahudi toplumu içerisinde benimsenen teolojik yaklaşımları da derinden etkilemiştir. Özellikle, Yahudi halkının pasif dinî bir cemaat olmaktan çıkarılıp tarihin öznesi hâline getirilme iddiası, Yahudi geleneği içinde derin tartışmalara neden olmuştur. Bu doğrultuda, milliyetçi sağ kanatta yer alan hahamlar, seküler Siyonist ideoloji ile Yahudi geleneği arasında köprü kurarak hem Siyonist ideallerin hayata geçirilmesine hem de Siyonist ideoloji temelinde ortaya çıkan şiddetin meşrulaştırılmasına hizmet etmişlerdir. Özellikle 1967 savaşıdan sonra İsrail’de dinî Siyonizm’in yükselişe geçmesi, başka bir ifade ile milliyetçi sağ kanatta yer alan hahamların rolünün pekişmesi, devlet politikalarının belirlenmesinde dinî inanç ve değerlere yapılan vurgunun artmasına neden olmuştur. En son 7 Ekim saldırılarında görüldüğü üzere İsrail Başbakanı Netanyahu, Hamas ile yapılan mücadeleyi Yeşaya kehaneti üzerinden temellendirerek İsrail politikalarının belirlenmesinde dinsel değerleri araç olarak kullanırken Şifa hastanesinin vurulması ile ilgili kararı din dili ile meşrulaştıran 43 haham, önemli bir figür olan Davud’a vurgu yaparak Hamas ile gerçekleştirilen savaşın yönüne işaret etmiştir. Nitekim, Davud Yahudi tarihinin en görkemli döneminde yaşamış önemli bir figür olsa da kutsal kitapta bilge bir kral portresinden ziyade keyfi ve aşırı şiddet uygulayan bir hükümdar olarak anılmıştır. Hatta Kudüs, Davud döneminde ele geçirilmesine rağmen, Mâbed oğlu Süleyman döneminde inşa edilmiştir. Dolayısıyla 43 haham, kadın-erkek, genç-yaşlı ayrımı yapılmaksızın insanların katledildiği bir savaşı kutsayarak IDF tarafından gerçekleştirilen katliamları meşrulaştırmıştır.

968 | db

Netice olarak Gazze’ye yönelik gerçekleşen saldırılarda İsrail’in yanında ve karşısında yer alan hahamların görüşleri birlikte değerlendirildiğinde, Yahudilerin ve Yahudiliğin değil, Siyonist ideolojinin ve Siyonist Yahudilerin şiddetin temel nedeni olduğu söylenebilir. Bu nedenle Siyonist ideolojinin güç kazanmasından günümüze kadar devam eden ve son olarak 7 Ekim olayları ile ilgili ortaya çıkan görüş ayrılığı, anti-Siyonist hahamların şiddet karşıtı tutumlarına rağmen, dinî Siyonist ekol içerisinde yer alan hahamların İsrail-Filistin çatışmasında belirleyici role sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Adam, Baki. "Kutsal Toprak, Mesih ve Terör". *Dini Araştırmalar Dergisi* 7/20 (2004), 61-72.
- Adelman, Jonathan. *The Rise of Israel: A History of a Revolutionary State*. New York: Routledge, 2008.
- Alıcı, Mustafa. "Üç Kudüs: Kudüs'e Siyonist, Evanjelik ve Reel-Politik Yaklaşımlar". *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 6/15 (Mayıs 2018), 41-58. <https://doi.org/10.31126/akrajournal.390796>
- Aran, Gideon - Hassner, Ron. "Religious Violence in Judaism: Past and Present". *Terrorism and Political Violence* 25/3 (Temmuz 2013), 355-405. <https://doi.org/10.1080/09546553.2012.667738>
- Aronson, Shlomo. "Perspectives of Israeli-Palestinian Peace, 1917–2015". *Handbook of Israel: Major Debates*. thk. Anne Weberling. 2/1240-1260. De Gruyter Reference. Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2016.
- Avineri, Shlomo. *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State*. New York: Basic Books, 1981.
- Batuk, Cengiz. "Tanrı'nın Asi Çocukları: Zalimlik ve Mazlumluk Arasında Şiddet Sarma- lındaki Yahudiler". *Milel ve Nihal* 5/1 (2008), 157-187.
- Batuk, Cengiz. *Tarihin Sonunu Beklemek*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Belfer, Ella. "The Land of Israel and Historical Dialectics in the Thought of Rav Kook". *Rabbi Abraham Isaac Kook and Jewish Spirituality*. ed. Lawrence J. Kaplan - David Shatz. New York: New York University Press, 1995.
- The Mishnah*. çev. Herbert Danby. Oxford: Oxford University Press, 1988.
- Eisen, Robert. *Judaism and Violence: A Historical Analysis with Insights from Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1. Basım, 2021. <https://doi.org/10.1017/9781108935388>
- Eisen, Robert. *The Peace and Violence of Judaism: From the Bible to Modern Zionism*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Eisenstadt, Shmuel Noah. *Jewish Civilization: The Jewish Historical Experience in a Comparative Perspective*. Albany: State University of New York Press, 1992.
- Güdemann, Moritz. *Nationaljudentum*. Norderstedt: Hansebooks, 2016.
- Gürkan, Salime Leyla. "Yahudi Geleneğinde Reform Anlayışları". *Milel ve Nihal* 5/2 (Ağustos 2008), 147-159.
- Hasanoğlu, Eldar. "Yahudiler Siyonizm'i Hıristiyanlardan mı Aldılar?" *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Haziran 2022), 117-154. <https://doi.org/10.46353/k7auifd.1095550>
- Hertzberg, Arthur. *The Zionist Idea: A Historical Analysis and Reader*. Jerusalem: Jewish Publication Society, 1997.
- Inbari, Motti. *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*. çev. Shaul Vardi. Albany: State University of New York, 2009.
- Karaman, M. Lutfullah. "Siyonizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/329-335. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Khalidi, Walid. "A Palestinian Perspective on the Arab-Israeli Conflict". *Journal of Palestine Studies* 14/4 (Temmuz 1985), 35-48. <https://doi.org/10.2307/2537120>
- Kurt, Ali Osman. *Fundamentalist Yahudiler*. Ankara: Eskiyeşi, 2. Basım., 2016.
- Kurt, Ali Osman. "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala". *Milel ve Nihal* 7/1 (Mart 2010), 33-59.
- Lebens, Samuel. "What the rabbis teach about the ethics of war". *The Jewish Chronicle*. Erişim 28 Şubat 2024. <https://www.thejc.com/judaism/what-the-rabbis-teach-about-the-ethics-of-war-m5ca85md>

- Luz, Ehud. *Wrestling with an Angel: Power, Morality, and Jewish Identity*. çev. Michael Swirsky. New Haven: Yale University Press, 2003.
- Masalha, Nur. *The Bible and Zionism: Invented Traditions, Archaeology and Post-Colonialism in Palestine-Israel*. London: Zed Books, 2007.
- Mirsky, Yehudah. *Rav Kook: Mystic in a Time of Revolution*. New Haven: Yale University Press, 2014.
- Myers, Jody Elizabeth. "The Messianic Idea and Zionist Ideologies". *Studies in Contemporary Jewry: Jews and Messianism in the Modern Era Metaphor and Meaning*. thk. Jonathan Frankel. 7/3-13. New York: Oxford University Press, 1991.
- Neusner, Jacob (ed.). *The Tosefta*. Peabody, MA: Hendrickson Publishers, 2002.
- Ofir, Jonathan. "Israeli rabbis tell Netanyahu that Israel has a right to bomb Al-Shifa hospital in Gaza". *Mondoweiss News & Opinion About Palestine, Israel & the United States*. Erişim 24 Şubat 2024. <https://mondoweiss.net/2023/10/israeli-rabbis-tell-netanyahu-that-israel-has-a-right-to-bomb-al-shifa-hospital-in-gaza/#>
- Rabkin, Yakov M. *Yahudilerin Siyonizm Karşılığı*. çev. Şahika Tokel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Ratzabi, Shalom. "Israel and Its Covenant: Religious-Zionist Thought". *Contemporary Jewries: Convergence and Divergence*. ed. Eliezer Ben Rafael vd. 78-93. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2003.
- Ratzabi, Shalom. "The Secular State in Rabbinic Thought". *Handbook of Israel: Major Debates*. thk. Anne Weberling. 1/146-166. De Gruyter Reference. Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2016.
- Ravitzky, Aviezer. *Messianism, Zionism, and Jewish Religious Radicalism*. çev. Michael Swirsky - Jonathan Chipman. Chicago: The University of Chicago Press, 1996.
- (RCP), The Rabbinical Congress For Peace. "The Rabbinical Council for Peace Warns: Yair Lapid's plan will destroy Israel". Erişim 20 Mart 2024. <https://pikuachnefesh.net/en/the-rabbinical-council-for-peace-warns-yair-lapids-plan-will-destroy-israel/>
- The Babylonian Talmud*. çev. Michael L. Rodkinson. New York: New Talmud Publishing Company, 1899.
- Sagi, Avi. "Religion and State in Israel". *Handbook of Israel: Major Debates*. thk. Anne Weberling. 1/166-181. De Gruyter Reference. Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2016.
- Sayar, Serkan. "Dinsel Şiddet Tartışmaları Bağlamında Dinî İnanç ve Değerler: Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm Açısından Bir Değerlendirme". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/1 (Haziran 2024), 124-143. <https://doi.org/10.18505/cuid.1429095>
- Sayar, Serkan. *Yahudilikte Şiddetin Meşrulaştırıcı Unsuru Tanah*. Ankara: Eskiye, 2024.
- Shakak, Israel - Mezvinsky, Norton. *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*. çev. Ahmet Emin Dağ. İstanbul: Anka Yayınları, 2. Basım, 2002.
- Sofer, Sasson. *Zionism and the Foundations of Israeli Diplomacy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Stadler, Nurit. *Yeshiva Fundamentalism, Piety, Gender, and Resistance in the Ultra-Orthodox World*. New York: New York University Press, 2009.
- Stern, Sacha. *Jewish Identity in Early Rabbinic Writings*. New York: Brill, 1994. <https://doi.org/10.1163/9789004332768>
- Şenavcu, Halil İbrahim. "Kuran Yorumlarında Tevrat Kullanılırken Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar". *Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Sempozyumu*. ed. Ender Eyuboğlu - Sami Baskın. 1062-1073. Saybilder Yayıncılık, 2018.
- (T'ruah), The Rabbinic Call for Human Rights. "An Open Letter From 750 North American Rabbis and Cantors Responding to the Crisis in Israel and Gaza". Erişim 28 Şubat 2024. <https://truah.org/press/an-open-letter-from-750-north-american-rabbis-and-cantors-responding-to-the-crisis-in-israel-and-gaza/>

Wistrich, Robert S. "Zionism and Its Religious Critics in fin-de-siècle Vienna". *Jewish History* 10/1 (1996), 93-111.
Kitabı Mukaddes. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2010.

